

Kötetben kiadatlan harminchat oldal, egyébként a 2000-es *Talált cetliből* válogatott szövegdarabok és –együttesek újraközlése Nádas Péter legutóbbi könyve, *A szabadság tréningjei*. A filológiai bogarászások megelőzése végett:

44 Mizsur Dániel

ÚJRA FELFEDEZETT

CETLIK

Nádas Péter: *A szabadság*

tréningjei

az újraközölt részek java-részt teljesen azonosak az első közlésekkel, a helyenkénti változtatások, apróbb módosítások, hoz-zátoldások nem oly jelen-tősek, hogy újradiadást érdemeljenek. Egyedül a címadó esszé bővített vál-tozata számíthat újdonságnak; kérdéses azon-

ban, érdemben mennyivel járul hozzá egy új könyv kiadásának megalapozott szükségéhez, még ha helyenként hol jobban, hol kevésbé felismerhetően – ahogy a kötet hátoldalán olvashatjuk – „nagy művek létrejötteinek forrásvidékén járunk”.

A négy egység közül esszének csupán az 1999-es címadó szöveg nevezhető, az 1974 és 1991 között keletkezett *Észrevételek*, a *Hírek* és az *Álom-háztartás* címek alá rendezett rövidebb-hosszabb szövegdarabok fragmentumok, széljegyzetek, feljegyzések, műhelytitkok és gondolatkísérletek, melyek attól függetlenül, hogy töredékek vagy töredékesek, vitathatatlanul fogódzópontjai Nádas világlátásának. De nem csak ebben kereshető jelentőségük: nem állítom, hogy kivétel nélkül, de önmagukban, önmagukért is helytálló szövegdarabok ezek, melyek nem csupán egy kiemelt oeuvre támasztékai, mellékes kuriózumai. Mind a *szabadság* szövegdarabjai valami-képpen, abban az értelemben, hogy a felvilágosodás hagyományai, az újkori szabadság fogalma, vagy az (ön)reflexió vonatkozásai valamilyen úton-módon (legfőképp kritikai szempontból) mindegyiket meghatározza. Ez a meghatározottság: a kritikus történelemszemlélet, valamint a modernizmus radikalizálódásaként a (késő)modern kultúra lokális és globális természetű kritikája, mely nem a totális illúziótlanságban csúcsosodik ki, hanem – többek között – a mítosz megkísértésének lehetőségében: „Švejk utolsó mondatát keressük. Nagyon fontos lenne, hogy megtaláljuk. Ők ketten, a két Josef, ez lenne a mi mítoszunk.”

Érdekes módon az *Észrevételek* más szövegdarabjai mintha egészen különböző történelmi tapasztalatról árulkodnának. Míg a mítoszkeresés mégiscsak számol a mítosz, egyúttal a kritika fenntarthatóságának és érvényességének lehetőségével, más helyütt a 20. század végső, irreverzibilis történelmi tapasztalatát az alapok felszámolódásában látja. („Nekünk már

rombolnivaló sem maradt.”) Gyakorta a tömegkultúra (kitalálhatni: nem dicsőítő) képeivel („A hétfő esti kabaré tréfáin tízmillió ember egyszerre nevet.”) érzékelteti azt a történeti helyzetet, melybe szerinte az európai kultúra jutott. Ezekből a fragmentumokból a véglegesség olvasható ki, a „zajló történelem” lezárulta – ebből a perspektívából kora nem átmeneti, hanem egyenes és végső következménye a „pusztítás és a gigantománia” évtizedeinek, melyek eltörölték az európai gondolkodás hagyományos fogalmait és hagyományait, úgymint hit, erkölcs, igazság; szabadság, testvériség, egyenlőség. A megfogalmazott kritika azonban mindig annak az artikulációnak a bizonyossága, melynek ellehetetlenüléséről számol be – a Nádas-próza azonban nem a nyelvi jel, valamint a nyelvi kifejezés lehetőségét számolja fel, hanem artikulálja azokat a jelenségeket, melyek a nyelvi kérdéshez vezethettek: „Nincsen hát más dolgom, mint térdig gázolva a hajdanvolt eszmék és világképek törmelékében, valami ép jel után kutatni. Ép jel? Még ez a kifejezés is túl szentimentális és túl romantikus ahhoz, hogy ki lehessen ejteni. Legyen! Egyszerűbben fogalmazva úgy is mondhatom: fába szorult féreg vagyok.” Természetesen a fába szorult féreg léthelyzete sem kevésbé túlzó, mint a rom, a törmelék és a jel – mind számol valaminek a lehetőségével. (Hasonlóképpen: „Horgodra tűztél, Uram.”)

Szigorúan csak *A szabadság tréningjei* '70-es és '90-es években keletkezett szövegei alapján hamisnak tűnik az elképzelés, mely az önlefozásban nullpontot találhatna, hiszen a kritika végeláthatatlanul és kimeríthetetlenül folytatható a némaság ellenében: „S féreghez hasonlítani önmagam, ez talán elég szerény elképzelés. Álszerény. Mert ez a hasonlat is gőgösen romantikus eszménnyel kecsegteti önmagát, hogy talán kitágítható a rés a fában, talán megtalálható az ép jel, talán kimondható az első szó, talán találhatunk még valami használhatót a romok között, talajt a lábunk alá, tartást.”

A szabadság tréningjei című esszé az *Észrevételek* szövegdarabjaiban jelzett kulturális fordulatot és annak következményeit egészíti ki a rendszer-változás(ok) tapasztalatával, mely mintha csak bevégezné a korábban észlelt és verbalizált fejleményeket. Nádas ebben az esszében szól a totalitárius rendszerek felszámolódásával együtt eltűnő orientációs pontokról. Az eddigiekkel ellentétben itt konkrét történelmi és kulturális események kapcsán beszél zavarról, mégpedig a rendszerváltozás(ok) hozta szabadság keretein belül. A kritika itt tehát az orientációs pontokat felszámoló szabadságot, a liberális demokráciák konszenzusait, valamint a tömegkultúrát érinti: „Még a halál, a haláltól való félelem is csak úgy maradt fenn, mint a tömegszóraztatás egyik hatékony eszköze. Amitől olyan ez a szép új világ, mintha öszszefüggéstelen képek óriási halmaza lenne, s a szabadság azt jelentené, hogy

körülményeim realitása mindig erősebb, mint az értelmezés igénye vagy az orientációs pontok megtalálásának morális kötelezettsége.” Jó lett volna többet olvasni arról, mik is lehetnek pontosan azok az orientációs pontok, melyek a Nadas által kritizált szabadságban, a „nekünk már rombol-
46 nivaló sem maradt” korszakában elérhetőek lennének, és melyek keresése, megtalálása egyszerű morális kötelezettség. Úgy tűnhet, a szabadságnak ezt a formáját és hozadékait kizárólag kritika érhetné Nadas részéről – a tömegkultúrára vonatkozó megjegyzései, ironikus, olykor szarkasztikus képei javarészt erről tanúskodnak. Ekképpen a „tréningek” a szabadság fogalmához kapcsolódó szkepszis megnyilvánulásai.

Az *Észrevételek* egyik rövid szövegdarabja a technikai és a természeti viszonyát a modernség jól ismert kultúrtechnikai fordulataként jeleníti meg: többé nem a technikai méretik az organikushoz, épp fordítva. „Békák messziről: mintha szél a villanydrótokon. Ez fordított hasonlat. Már nem a technikait hasonlítom a természetihez, hanem a természetit a technikaihoz.” A fragmentum nem csak a viszony újrendeződését villantja fel egy hasonlaton keresztül, hanem egy rövid, frappáns kommentárral annak konzekvenciáit (már) evidensnek tételezi. („Városlakóknak magyarázok.”)

A fragmentumok összefoglalható, egységes világkép, valamint a Nadas-prózára oly jellemző (ön)reflexiós gyakorlatok hordozói. Minimális keretek között képesek hagyományok és értelmezői keretek ütköztetésére, bonyolult viszonyrendszerek sűrítésére és felvillantására, mindeközben a távolságtartás technikáját, valamint a tisztánlátás lehetőségét biztosító szemléleti formáját kialakítva. A következő szövegrészlet ebben jeleskedik: a klasszicitás fogalmának valamiféle szubjektív és objektív között mozgó értelmezését állítja elő, a kritikai tudat működése viszont a közhelyességgel érvényteleníti is az elmondottakat. „*»Egyébként is, mit értesz te klasszicitás alatt?* Fogalmam sincs, hogy mit értek, nem értek semmit, de mondom. A világszemléletnek valamiféle nyugalmát, a kényszeresen, de mégis nyugvópontra érkezett életfilozófiát, a kissé merev egyensúlyra találó ellentmondások érzetét, holtpontot, amelyről a szemléletnek nincs hová elmozdulnia, semmilyen irányba. Közhelyek.«”

Habár *A szabadság tréningjeinek* szövegdarabjai, műhelytitkai és fragmentumai a *Talált cetli* elegyes írásainak publikálása után nem számítanak újdonságoknak, az újraközléssel megállapításaik újra előtérbe kerülhetnek olyan monstrumok szomszédságában, mint akár a *Világló részletek*. Döntő többségükben releváns, korszerű, mondhatni aktuális vonatkozásai felől ez korántsem mellékes tény – jobban érteni általuk többek között az előző század történeti-kulturális tapasztalatait és fordulatait, még ha nem is a teljesebb megértést biztosító nagyívű értekező szöveg mutatja fel azokat. (*Jelenkor, Bp., 2019*)